

Matjaž Ambrož

Govor na žalni seji ob smrti profesorja Ljuba Bavcona

Profesor Bavcon je do svoje formalne upokojitve leta 1994 kazensko pravo predaval 37 generacijam pravnikov. Po upokojitvi je še vrsto let predaval mednarodno kazensko pravo na dodiplomskem študiju in kazensko pravo na podiplomskem študiju. Najmlajše generacije študentov, rojene po letu 2000, še danes študirajo po učbeniku, ki ga je zasnoval skupaj s prof. Šelihovo. Če upoštevamo povedano, potem oguljena fraza, da ga med pravniki pozna »staro in mlado«, ni neprimerna ali pretirana.

Kakšen je bil Ljubo Bavcon kot profesor kazenskega prava? Kakšna so bila njegova idejna izhodišča, kakšne so bile njegove delovne metode in kakšen je bil njegov slog?

Njegova zgodnejša dela bi danes najbrž razvrstili pod gesli filozofija kazenskega prava in kriminalitetna politika. Da bi lahko dajali kakršna koli priporočila in usmeritve glede kriminalitetne politike, si moramo priti najprej na jasno glede narave človeka, njegove vrženosti v svet in delovanja v družbeni skupnosti. Da si mlad avtor upa načeti ta vprašanja, namesto da bi se omejil na razčlemba te ali one pravne norme, mora imeti določen pogum in širšo razgledanost. Slednjo si je pridobil na dveh podiplomskih študijih - leta 1951 v Beogradu in leta 1957. v Nancyju, ter s tem, da je dobil priložnost biti del skupine okoli Naših razgledov, ki jih je med leti 1951 in 1954 tudi urejal. Ta čas in utrip v uredništvu je kasneje v pripovedovanjih večkrat opisal kot izjemno stimulativen.

Izhodiščna točka njegovih razmišljanj nikoli ni bila abstraktna kršitev norme ali pravnega reda, temveč vselej človek v družbeni skupnosti – v vseh njenih razsežnostih in protislovjih. Poudarjal je družbene določilnice, ki vplivajo na posameznika in na njegovo deviantno vedenje, vendar se hkrati ni odpovedoval človekovi svobodi. V današnjem žargonu bi temu rekli: profesor Bavcon je bil kompatibilist – verjel je, da lahko determinizem in človekova svoboda sobivata. To njegovo pozicijo dobro ponazarja neki pasus iz danes v marsikaterem pogledu še vedno aktualne knjige »Socialna patologija«, ki jo je napisal s sodelavci. Tam predstavi svojo vizijo o človeku kot aktivnem in ustvarjalnem bitju, ki spreminja sebe in okolico. Takšen človek je bil v absolutno determinističnih pojmovanjih povsem zanemarjen, v indeterminističnih pa povzdignjen v nekakšno abstrakcijo oziroma absoulutum. Bavcon pravi takole: »Tu vidimo tudi možnost za razreševanje protislovja med človekovo nesvobodo in svobodo. Človek mora sprejeti to, kar je objektivno nujno, obenem pa s svojo kritično in aktivno ustvarjalnostjo svet tudi spreminjati.«

Če je delo Socialna patologija spadalo v predpolje kazenskega prava, pa vprašanje posameznikove svobode predstavlja prvovrsten problem tudi za kazensko pravo. S tem v zvezi se mi zdi ilustrativen dogodek iz leta 1959, ko je v Strasbourgu potekal mednarodni kongres o problemih kazenske odgovornosti. Takrat je bilo modno pozivati k temu, naj se kazensko pravo odpove »metafiziki«, kar je letelo zlasti na pojem krivde. Profesor Bavcon je kljub precej ostrim

pozivom poljske delegacije, naj »v navzočnosti zahoda ne razbija enotnosti socialističnega tabora«, nastopil s svojim referatom. V referatu je zavrnil stališča, ki so terjala opustitev »mističnih« pojmov krivde in prištevnosti. Poudaril je, da je tudi v sodobnem kazenskem pravu potrebno, da reakcija zoper odraslega, relativno normalnega storilca izraža negativno moralno obsodbo, ki se izreka odgovornemu, to se pravi svobodnemu posamezniku.

Ni se torej odpovedoval temeljnemu konceptom – takrat se je reklo – »buržoaznega« kazenskega prava, hkrati pa je bil odprt za novosti in morebitne odstopne od tradicije. Morda je to najlepše prišlo do izraza pri njegovi zgodnji priključitvi gibanju za novo družbeno obrambo.

Temeljni vodili gibanja sta bili vključevanje podpornih znanosti v kazensko pravo in kriminalitetno politiko na eni ter prizadevanje za humanizacijo represivnega odzivanja države na drugi strani. Vključevanje podpornih znanosti in prizadevanja za racionalno kriminalitetno politiko so hrkati pomenila prizadevanja za demoralizacijo kazenskega prava.

Nad temi prizadevanji v tedanjem jugoslovanskem pravnem prostoru niso bili vsi navdušeni – tu opozarjam zlasti na polemiko s profesorjem Bačićem. Bavconu so tedaj očitali »scientizem« in zanikanje posameznikove moralne odgovornosti. Njegov odgovor na te kritike se mi zdi zelo pomemben. Ta se na kratko glasi: nisem proti moralni odgovornosti, sem pa odločno proti moraliziranju.

Besedo »moraliziranje« in njene izpeljanke je uporabljal zato, da bi lahko ločil moralo od moraliziranja: na področju kazenskega prava je moraliziranje razumel kot tisto prakso, ki se zgraža in s pozicij moralne vzvišenosti kaznuje ali to vsaj zahteva, ne da bi jo zanimalo vprašanje o družbenih in individualnih vzrokih kaznivega dejanja. Z odklanjanjem moralizatorskih nagnjenj, je pojasnjeval profesor, ni želel zmanjševati pomena vrednostnih sodb in moralnih vrednotenj za kazensko pravo.

S tem je bila tesno povezana tudi Bavconova kritika monističnih sistemov kazenskih sankcij, oziroma kazni kot edine sankcije, ki jo je priznavalo klasično kazensko pravo. Ljudska misel, pravi Bavcon, je zgolj kazni pripisala funkcije negativne moralne in etične vrednostne sodbe, generalne in specialne prevencije. Vendar pa te funkcije najbrž lahko ravno tako dobro, če ne še mnogo bolje, opravljajo tudi druge vrste sankcij. Zato se je na neki točki razvoja svoje misli zavzel za to, da bi bilo treba tradicionalni konceptualni trikotnik »kaznivo dejanje – kazenska odgovornost – kazen« nadomestiti z nečim novim in boljšim. Na novo preišljena oglišča tega trikotnika bi morala biti »kaznivo dejanje – storilec v družbeni sredini – ustrezna kazenska sankcija«. Glede na tako opredeljeno izhodišče bi morala sodišča namesto uporabe apriorističnih in metafizičnih konstrukcij v večji meri upoštevati osebnost storilca, ter na podlagi kriminološke ekspertize določiti ustrezno sankcijo.

To svoje stališče je kasneje zmeščal. Zlasti je opustil zamisel, da je treba ugotavljanje krivde nadomestiti s kriminološko ekspertizo. V tem smislu se je vrnil h klasičnemu pojmovanju krivde kot negativne vrednostne sodbe in se opredelil za psihološko-normativno pojmovanje

krivde. Vztrajal pa je pri pluralizmu kazenskih sankcij, pri dvotirnem sistemu kazni in varnostnih ukrepov, ter spodbujal razvoj alternativnih kazenskih sankcij.

Ko govorim o razvoju profesorjevih stališč na področju krivde in kaznovanja, ne morem mimo kaznivih dejanj, izvršenih iz malomarnosti, o katerih je napisal kar nekaj razprav. Tu moram opozoriti predvsem na njegova prizadevanja za omejevanje kaznivosti nezavestne malomarnosti. Bil je mnenja, da v kazensko pravo spadajo le tisti primeri nezavestne malomarnosti, kjer se v storilčevem ravnanju razodeva veliko pomanjkanje skrbnosti, ki je že zelo blizu preziru do družbenih vrednot.

V zvezi z obravnavo malomarnosti v kazenskih postopkih je opozarjal na dva značilno človeška fenomena. Prvič, da je opazovanje dogodkov v *ex-post* perspektivi bistveno drugačno od tistega pred dogodkom. Po dogodku smo vsi dovolj pametni, da vemo povedati, kaj vse bi bilo treba ukreniti, da se tragedija ne bi zgodila, zato smo hitro pripravljene in voljni izreči znamenito frazo: »Obdolženec bi bil mogel in moral vedeti ...« In drugič, opozarjal je na značilno človeško potrebo, da ko se zgodi tragedija, hitro poiščemo krivca zanjo in mu pripišemo odgovornost. Preusmeritev naših reaktivnih občutij v nekoga, ki je domnevno kriv za katastrofo, deluje pomirjujoče in katarzično.

Za obe zapažanji v zvezi s pripisovanjem odgovornosti za malomarnost se mi zdi, da ju je razvijal bolj kot ne intuitivno. Danes sta ti zapažanji del jedrnega repertoarja kognitivnih znanosti, ker ju raziskujemo pod širokim dežnikom, imenovanim: *human bias research*.

To je bil kratek izbor iz številnih tem teorije kazenskega prava, s katerimi se je profesor ukvarjal in kjer nam je zapustil pomembno dediščino. Kot vsak izbor, je bil seveda tudi ta subjektiven in pristranski. Pomembno pa se mi je zdelo, da ob tej priložnosti poleg profesorjevega delovanja kot javnega intelektualca, ki je dobro znano, osvetlimo tudi ta, recimo mu konceptualni oziroma teoretski del profesorjevega dela na področju kazenskega prava.

Profesorjevo vodilo je sicer bilo, da je treba kabinetno profesorsko delo povezovati z javnim nastopanjem. Kolikokrat smo njegovi mlajši sodelavci slišali vzpodbude, da se je treba naučiti tisto, kar si dognal v kabinetu, na primeren in razumljiv način sporočiti tudi javnosti. Kajti, kot je večkrat parafraziral znamenito misel, pri znanstveno-raziskovalnem delu ne gre le za to, da svet motrimo in ga po možnosti kritično opišemo, pač pa tudi za to, da ga spreminjamo. To je bila profesorjeva deviza, ki jo je udejanjal vse do smrti.

Profesor Bavcon je bil izjemen pedagog in učitelj. V pogovorih je bil prijazen in blag, vendar kot mentor ni bil nezahteven. Znal je odmerjati kritiko na način, da nekoga, ki se je preizkušal kot avtor, ni demoraliziral, hkrati pa mu tudi ni pustil, da bi bil prehitro zadovoljen s tistim, kar je napisal.

Poleg vsebine, nas je učil tudi večšine pisanja. Sam je bil kot pisec perfekten stilist. Njegov slog je zaznamovalo dvoje. Znal se je jasno in ekonomično izražati. Držal se je načela, da manjše ko je število znamenj, s katerimi nam uspe izraziti neko misel, večja je energija oziroma moč teh

znamenj. Njegov drugi adut pa je bil, da je poleg germanskega analitičnega mišljenja obvladal tudi elegantnejši zamah francoskega esejističnega pristopa, kar je bila, domnevam, dediščina iz Nancyja.

Na koncu svojega prispevka ne morem mimo profesorjeve osebnosti. Bil je topel človek, iskrive misli in odprtega duha. V debatah, ki smo jih imeli v času dopoldanskih predahov od dela, smo se sprostili, da je pogovor tekkel prosto, kot bi tekkel med vrstniki: šaljivo in brez tabujev. Kako dragoceno je, če lahko banalni vsakdan, poln sitnosti in malenkostnih skrbi, presekaš z živahnim pogovorom, ki se ne meni za konvencionalne omejitve!

Profesor Bavcon je te pogovore zaznamoval s svojo pronicljivostjo, bogastvom misli in izkušenj, pa naj je šlo za stroko v ozkem pomenu besede, duhovno zgodovino, človeške značaje, dileme vsakdanjega življenja ali dnevno politiko. Ti pogovori, kjer smo mislim puščali prosto pot, da so včasih na polemičen, drugič na šaljiv način trkale ena ob drugo, so nam dajali življenjski in delovni elan ter vedrino.

Ljubo Bavcon je s svojim dolgim in plodovitim poklicnim življenjem zaznamoval svojo epoho, hkrati pa je s svojo enkratno osebnostjo zaznamoval tudi nas, njegove sodelavce in prijatelje. V imenu vseh nas naj sklenem z besedami: »Kako zelo ga in ga bomo pogrešali!«